



BESSENYEI VANDA

Csehszlovák–magyar állambiztonsági kapcsolatok 1948 és 1951 között

1948 nem pusztán Rákosi Mátyás megfogalmazása révén vonult be Kelet-Közép-Európa történetébe a „fordulat éveként”.¹ Ez az év valóban éles változást jelentett a régió életében a második világháborút követő, viszonylag rövid átmeneti periódus után. Az egyre feszültebbé váló szuperhatalmi viszony az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, majd Jugoszláviának a kommunista tömbből való kizárása egyértelműen jelezte, hogy a tömb összezárta sorait vélt vagy valós ellenségei és voltaképpen az egész nyugati tábor előtt. Az egyes államokban megtörtént a totális kommunista hatalomátvétel,² ami sok más tényező mellett a nyílt és leplezetlen terror megjelenését is jelentette. A terror elsőszerű végrehajtói az állambiztonsági szervek lettek, melyek szervezése már a hatalomátvételt megelőzően, 1945-től megkezdődött, így a „fordulat éve” a kelet-közép-európai államokban viszonylag jól szervezett politikai rendőrség várta a kommunista hatalomátvétellel járó és azt követő feladatokat.³

A hatalomátvétel nem pusztán az egyes kelet-közép-európai államok Szovjetunióval való viszonyának szorosabbá, hanem a tömbön belüli kapcsolatok intenzívebbé válását is eredményezte. Az átmenet éveiben barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést nem kötött államok most pótolták ezt a hiányosságot, utolsóként, 1949. április 16-án Csehszlovákia és Magyarország is.⁴ Késlekedésük oka a két állam kevésbé barátságos kapcsolatára vezethető vissza, ami a csehszlovák–magyar viszony szinte minden aspektusára erősen rányomta a bélyegét. Nem volt ez alól kivétel a magyar Államvédelmi Hatóság (ÁVH) és a csehszlovák *Státní bezpečnost* (StB) viszonya sem. Míg az StB már 1948 előtt jó kapcsolatot épített ki a bolgár, lengyel és különösen a (tömbből való kizárása pillanatáig) jugoszláv állambiztonsági szervekkel, a magyar politikai rendőrséggel csupán 1948-ban lépett kontaktusba.⁵ Az ezt követő közös munkáról szóló dokumentumok a kényszerű kooperáció és a jó kollegiális viszony elemeit egyaránt tartalmazzák, ami különösen érdekessé teszi a két állambiztonsági szolgálat e legkorábbi időszakban kialakult kapcsolatainak eddig csupán részben feltárt történetét.

¹ Lásd: Rákosi Mátyás: *A fordulat éve*. Budapest, 1948.

² Az átmenet éveiről és a hatalomátvétellel bővebben lásd: Bottoni, Stefano: *A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. Budapest, 2014. 48–80.

³ Viszonylagos volt ez a jól szervezettség, mivel az átmenet éveit nem tették lehetővé egyik országban sem a totális kommunista hatalomátvételt a rendvédelmi és más egyenruhás szervezetekben, elsősorban a többnyire csupán a felszínen megvalósuló demokratikus struktúrák miatt. Noha az állambiztonsági szolgálatok szervezése korán megkezdődött, kiteljesedésükre csupán az ilyen akadályok hatalomátvétellel való elhárulása után kerülhetett sor.

⁴ Sajtótudósítás és a szerződés szövege: *Szabad Nép*, 1949. április 17. 5–6.

⁵ Bárta, Milán: *A csehszlovák állambiztonság együttműködése a keleti blokk politikai rendőrségeivel 1945–1949. Történeti vázlat*. Betekintő, 13. évf. (2019) 2. sz. 55–56.

Tanulmányomban az StB és az ÁVH 1948 és 1951 közt kiépített viszonyát csehszlovák nézőpontból mutatom be a prágai Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára (*Archiv bezpečnostních složek*, ABS) vonatkozó iratanyaga, valamint a szakirodalom alapján. A csehszlovák állambiztonsági forrásanyag felhasználásával lehetőségem nyílik a témára vonatkozó már meglévő ismeretek bővítése mellett az ÁVH új, a csehszlovák politikai rendőrség nézőpontjából való megvilágítására is.

A téma kutatásához rendelkezésre álló források mennyisége és jellege változó. Míg egyes ügyekre vonatkozóan több ezer oldalnyi anyag található, más esetekben kifejezetten szűkösen állnak rendelkezésre a dokumentumok. Ennek egyik legfőbb oka az állambiztonsági szervek iratképző munkája, vagyis inkább annak hiányosságai. A politikai rendőrségekre ugyanis jellemző volt, hogy a szűk körű, személyes megbeszélésekről nem készítettek jegyzőkönyvet. Az ilyen találkozókra sok esetben pusztán az alapadatok maradtak fenn (hely, idő, résztvevők), esetleg a tárgyalást követően az arról készült rövid összefoglaló jelentésekből nyerhetők ki információk, ám ezek nem pótolják a jegyzőkönyvek hiányát. Szintén nem pótolják ezt a hiányt a rendszerváltást vagy az egyes rehabilitációs hullámokat követően megjelent visszaemlékezések sem, amelyek esetében az eltelt idő és az emberi tényező okozta torzítások miatt körültekintő forráskritikát kell alkalmazni.⁶

Kapcsolatfelvétel 1948-ban

A szakirodalom általában Jindřich Veselý⁷ állambiztonsági parancsnok 1948 októberében tett magyarországi látogatását jelöli meg a két szolgálat közti első hivatalos kapcsolatfelvétel időpontjaként,⁸ noha néhány hónappal korábban, márciusban érkeztek már csehszlovák tisztviselők Szlovákiából Budapestre. Érdekes tehát inkább ezt a látogatást, ha nem is a hivatalos, de mindenféleképpen az első kapcsolatfelvételnéppen kezelni.

Ivo Milén⁹ és Sedmík¹⁰ 1948. március 23-án érkeztek Budapestre, ahol maguk keresték fel Szücs Ernő államvédelmi ezredest.¹¹ Szücs még aznap bemutatta őket Péter Gábornak,¹² az ÁVH főparancsnokának. Péter szerette volna, ha a csehszlovák tisztviselők találkoznak az akkor még belügyminiszteri pozíciót betöltő Rajk Lászlóval,¹³ mivel azonban Milén és Sedmík látogatása nem hivatalos keretek között zajlott, és maga Rajk sem tudott az útjukról, úgy

⁶ Bárta: *A csehszlovák állambiztonság együttműködése*, 51.; az állambiztonsági iratok történeti forrásértékéről lásd még: Farkas Gyöngyi: *Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai*. Aetas, 21. évf. (2006) 4. sz. 146–170.

⁷ Veselý 1948 és 1950 között állt az StB élén mint állambiztonsági parancsnok.

⁸ Bárta: *A csehszlovák állambiztonság együttműködése*, 56.

⁹ Milén az állambiztonság vezető tisztjeként fontos szerepet töltött be az StB-ben, és aktívan részt vett annak munkájában. Magyar nyelvtudása kulcsfontosságú volt a csehszlovák–magyar kapcsolatok és kooperáció során. Az 1953-as, koholt vádakon alapuló „Államellenes csoport az Állambiztonságban” ügyben elítélték.

¹⁰ Bár a jelentésben nem szerepel keresztnév, feltehetően Viktor Sedmíkről, az StB szlovák szárnyának egyik vezető funkcionáriusáról van szó, akit 1953-ban Oskar Valášek és társainak koncepciós perében elítéltek, majd 1963-ban rehabilitáltak.

¹¹ Szücs 1948 és 1950 között volt Péter Gábor első helyettese az I. Főosztály vezetőjeként. Testvérével, Miklóssal együtt 1950-ben letartóztatták, koholt vádakon alapuló perre azonban esetükben nem került sor, mivel a kihallgatásuk során mindkettőjüket agyonverték.

¹² Péter Gábor 1945-től letartóztatásáig, 1953-ig volt az ÁVH főparancsnoka. 1953-ban elítélték, a börtönből 1959-ben szabadult.

¹³ Rajk 1946 és 1948 között belügyminiszter, 1948-tól 1949-es letartóztatásáig külügyminiszter volt. 1949-ben koncepciós eljárásban elítélték és kivégezték.

döntöttek, ezt a találkozót elnapolják. Döntésüket nem bánták meg, főleg miután Milén megtudta,¹⁴ hogy Rajk egy ízben úgy nyilatkozott Anton Jugov bolgár belügyminiszternek, hogy szerinte a csehszlovákokkal egyelőre nem lehetséges baráti kapcsolat kiépítése. A csehszlovák tisztviselőkben ezzel a kijelentéssel keltett ellenszenv Rajkkal szemben megerősített nyerhetett abban, hogy magyar kollégáik nem titkolták a Péter és Rajk és így az Államvédelmi Osztály (ÁVO) és a Belügyminisztérium közt feszülő ellentétet sem.¹⁵ Ennek a belső feszültségnek tehát Milén és Sedmík is tanúi lehettek. Bár a konfliktus konkrét háttérébe nem nyertek betekintést, első kézből tapasztalhatták meg azt az atmoszférát, ami később Rajk politikai izolációjához és az ellene indított kampányokhoz vezetett, majd a Rajk-perben kulminálódott.

Milén és Sedmík látogatásának elsődleges célja azonban nem az ÁVO és a Belügyminisztérium kapcsolatának feltérképezése volt, noha kétségtelenül fontos információkhoz jutottak ezen a téren is. A Milén által írt jelentésből kiderül, hogy útjuknak jóval gyakorlatiasabb célja volt, mégpedig az ÁVO bizonyos területeinek működését kívánták jobban megismerni. A „győzedelmes február” után ugyanis, melynek során Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) 1948. február 25-én átvette a hatalmat, az StB bizonyos fokú átszervezés elé nézett. Tisztviselői ezért a szovjet állambiztonsági modell vizsgálata mellett a „népi demokratikus” országokba látogatva végeztek az ottani politikai rendőrségekre vonatkozó megfigyeléseket, hogy így szerzett ismereteiket odahaza kamatoztathassák.¹⁶ Fontos azonban kiemelni, hogy Milénék nem hivatalos látogatása hónapokkal megelőzte ezeket a hivatalos utakat, így bár célja azokéval egyezik, mégsem sorolható szorosan közéjük.

Milén az ÁVO-t az StB-nél politikailag megbízhatóbb szervezetként írta le, azonban megemlítette azt is, hogy a magyar politikai rendőrség nem mentes a „fasiszta elemektől”, ami az akkoriban lassan kibontakozó és a „belső ellenséget” célzó hisztéria légkörét tekintetbe véve nem meglepő. Ilyen megfigyelései mellett jelentős mennyiségű információt szereztek elsősorban a telefonlehallgatás, a postai cenzúra és a kódfejtés területeiről. A három feladatkör mindegyikét, de különösen a kódfejtést a csehszlovák kollégák az ÁVO sikerterületeként értékelték, ami nem teljesen véletlen, hiszen Szücs a kódfejtésben elért eredményeiket egy Csehszlovákiát is érintő, már megfejtett rejtjeles üzenet bemutatásával illusztrálta. Az ilyen operatív feladatkörök mellett Milén és Sedmík átfogó információkhoz jutottak arról is, hogyan manipulálják magyar kollégáik a választásokat. A választásokba való beavatkozás bemutatásánál Milén a jelentésében külön kitért arra a tényre, hogy az ÁVO terrort is alkalmazott mint nyomásgyakorló eszközt, hogy elérjék céljaikat, ugyanakkor hozzátette, hogy mindez a „népi demokrácia” érdekében volt szükséges.¹⁷ Összességében elmondható, hogy bár nem hivatalos látogatásról volt szó, Milén és Sedmík fontos információkat kaptak a belpolitikai viszonyok és az ÁVO által használt operatív technika és módszerek tekintetében is. A Budapesten nekik bemutatott technikai eszközökről szintén készítettek egy átfogó jelentést.¹⁸

¹⁴ Hogy Milénnek ki volt a forrása, az nem derül ki a jelentésből.

¹⁵ Archiv bezpečnostních složek (a továbbiakban: ABS), f. 310, sign. 310-43-12, 7.

¹⁶ Pucci, Molly: *Security Empire: The Secret Police in Communist Eastern Europe*. New Haven, 2020. 107–108.

¹⁷ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 8–11.

¹⁸ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 12–15.

A hivatalos kapcsolatfelvételre csak Milén és Sedmík utazása után hét hónappal később, 1948. október 30. és november 2. között került sor. Ezen a látogatáson Veselý, Karel Černý¹⁹ és az StB III/A csoportfőnökségének titkára, Hříbek²⁰ vett részt. Ennek a budapesti útnak már kimondottan a két állambiztonsági szerv közötti barátságos viszony kiépítése volt a célja, ami a látogatásról szóló jelentés szerint sikeresen meg is történt, és további közös munka előtt nyitotta meg a kapukat. A Milén és Sedmík márciusi látogatásakor tapasztalt politikai feszültség Rajk körül ekkorra már „kézzelfogható” változásokban is megmutatkozott: Rajknak a posztjáról történő leváltását követően ugyanis Veselýt ekkor már az új belügyminiszternek, Kádár Jánosnak²¹ mutatták be. Érdekes azonban, hogy a csehszlovák tisztviselők Kádárral nem folytattak hivatalos megbeszélést.²²

A kapcsolat formális felvétele és a két szervezet egymásnak történő kölcsönös bemutatása mellett Veselýék ekkor betekintést nyerhettek az ÁVH²³ budapesti központjába is, hogy felmérhessék annak technikai felszereltségét. A csehszlovákok meglepetéssel tapasztalták, hogy az ÁVH technikája és annak szervezetsége felülmúlta az STB-jét, még annak ellenére is, hogy Magyarországon az ilyen technika megteremtésének a feltételei korlátozottabbak voltak, mint az iparilag fejlettebb Csehszlovákiában.²⁴

A két szervezet sikeres nyitása egymás felé tehát hivatalosan is megtörtént, amit közel egy évvel később, 1949 júniusában a határőrizeti szervek közti kapcsolatfelvétel követett.²⁵ A csehszlovák–magyar határkapcsolatok tárgyalása azonban meghaladná a tanulmány kereteit, így azokra a továbbiakban nem térek ki.²⁶

A kapcsolatok elmélyítése 1949-ben

1948-at követően az ÁVH és az StB viszonya az egyre aktívabb kooperáció és kapcsolattartás irányába mozdult el, és a tárgyalt időszakban egyértelműen ez az év tekinthető a legdinamikusabbnak és legintenzívebbnek. Kétségtelen, hogy a viszony fellendülésének hátterében az áprilisban aláírt barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés is állt, hiszen megkötése után szó sem lehetett a kapcsolatok elhanyagolásáról.

1949. április 7. és 17. között csehszlovák kormánydelegáció utazott Bulgáriába, Romániába és Magyarországra, élén Antonín Zápotocký²⁷ miniszterelnökkel, Viliam Široký²⁸ miniszterelnök-helyettessel és Vladimír Clementis külügyminiszterrel, de a delegáció további

¹⁹ Černý állambiztonsági tisztként fontos szerepet vállalt az StB létrehozásában és szervezésében. Milénnel együtt őt is az 1953-as „Államellenes csoport az Állambiztonságban” ügyben ítélték el.

²⁰ Keresztnevével együtt sem szerepel a dokumentumban.

²¹ Kádár 1948 és 1950 között volt belügyminiszter, 1956 és 1988 között a Magyar Szocialista Munkáspárt első-, majd főtitkára, 1956 és 1958, majd 1961 és 1965 között a Minisztertanács elnöke.

²² ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 4.

²³ Az ÁVO-t 1948. szeptember 10-én szervezték át a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságává (BM ÁVH), majd 1950. január 1-jén a Honvéd Határőrséggel való összevonását követően Államvédelmi Hatósággá (ÁVH). Az egyszerűség kedvéért a tanulmányban az ÁVO átszervezését követően csak az ÁVH rövidítést használom.

²⁴ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 6.

²⁵ Bárta: *A csehszlovák állambiztonság együttműködése*, 57.

²⁶ Az ilyen kapcsolatokról bővebben lásd: Bencsik Péter: *Kelet és Nyugat között. Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1945–1989)*. Budapest, 2019.

²⁷ Zápotocký 1948 és 1953 között miniszterelnök, 1953 és 1957 között pedig köztársasági elnök volt.

²⁸ Široký 1945 és 1963 között a Szlovákia Kommunista Pártjának (SzlKP) elnöke, 1945 és 1953 között miniszterelnök-helyettes, 1953 és 1963 között pedig miniszterelnök volt.

tagjai között ott volt természetesen Jindřich Veselý is. A kormánydelegáció magyarországi látogatásának célja a már említett szerződés aláírása volt, amire 16-án került sor.²⁹ És bár a fogadásokkal, vacsorákkal és a magyar kormány tagjaival való találkozókkal telezsúfolt programból nem derül ki, Veselý kihasználta a kormánydelegáció látogatását arra, hogy mélyebben megismerkedjen a meglátogatott országok, köztük a magyar államvédelem aktuális állapotával, különös tekintettel az állambiztonsági oktatásra.³⁰ Ennek háttérében az állt, hogy 1949-ben a CSKP a politikai rendőrség leendő tisztviselőit kinevelő központi iskola létrehozása mellett döntött. Így, akárcsak 1948-ban az StB átszervezése előtt, a csehszlovák tisztviselők ezúttal is a tömb más államaiba utaztak megfigyeléseket végezni a szomszédos államok politikai rendőrségeinél.³¹ Veselý átfogó jelentésben mutatta be az ÁVH iskoláit, sőt, személyesen látogathatta meg az egyiket. Általában véve jó véleménnyel volt nem pusztán az ÁVH képzését és kurzusait, hanem az általa meglátogatott iskola felszerelését illetően is.³² Az ÁVH-tól nagy mennyiségű oktatási anyaggal tért haza, ahol azonban az StB-nek szembe kellett néznie a nyelvi korlátok okozta problémákkal is. A rokon értelmű állambiztonsági „szakkifejezések” (például: besúgó, ügynök, informátor stb.) pontos cseh megfelelőit (a rendelkezésre álló variációk: *udavač, denunciant, konfident, donašec* stb.) nehezen találták meg, elsősorban azért, mert ezek nemcsak a szovjetektől importált fogalmak voltak, hanem sajátos helyi, tehát magyar jelentéssel is rendelkeztek. Különösen zavaró volt számukra a „besúgó” szó hétköznapi, nem hivatalos nyelvinek tűnő alakja. Az ilyen akadályok ellenére is sikeres volt Veselý útja, és hamarosan létrehozták az StB új, központi iskoláját, melynek oktatási anyagai elsősorban a bolgár és magyar állambiztonsági képzésből merítették.³³

Veselý azonban nem pusztán az oktatási anyagok gyűjtésében aratott sikert. Útja során ismét fontos politikai információkhoz jutott. Ezúttal Péter és Szücs tájékoztatta őt arról, hogy úgy látják, a román állambiztonsági szolgálat (*Departamentul Securității Statului* – Securitate) és egész Románia egyre inkább leépíti kapcsolatait a tömb többi államával, ami 1949-ben különösen meglepő kijelentés, mivel Románia látványos távolodása a tömbtől jóval később indult meg.³⁴ A kutatásnak és így a tanulmánynak sem témája a csehszlovák–román viszony, azonban feltételezhető, hogy Péter és Szücs információját Veselý fel tudta használni a csehszlovák külkapcsolatok alakítása terén.

Szintén értékes információkat szereztek az 1949. május 3. és 6. között tett látogatás során, amikor a csehszlovák Belügyminisztérium delegációja utazott a magyar fővárosba, többek közt Veselývel, Oswald Závodskýval³⁵ és Sedmíkkal. A delegáció ekkor megismerkedhetett nem csupán a magyar belpolitikai helyzettel (noha annak mélységeibe ezúttal sem nyertek betekintést), hanem a magyar rendőrség szervezetével és oktatási intézményeivel is.

²⁹ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 16–28. Az itt jelzett oldalak a delegáció utazásának állomásait és körülményeit, illetve a részletes budapesti programot tartalmazzák, amelyben a szerződés aláírása mint az egyik programpontra szerepel.

³⁰ ABS, f. 310, sign. 310-43-7. 4.

³¹ Pucci: *Security Empire*, 207.

³² ABS, f. 310, sign. 310-43-7. 16–19.

³³ Pucci: *Security Empire*, 208.

³⁴ ABS, f. 310, sign. 310-43-7. 6. A román „különutas” politikáról lásd: R. Süle Andrea: *Románia politikatörténete, 1944–1990*. In: Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Budapest, 1990. 226–270.

³⁵ Závodský 1945-től a CSKP Központi Bizottságának (KB) volt a tagja. Előbb a Belügyminisztérium Belső Biztonsági Csoportjának parancsnoka, majd 1949 és 1950 között államvédelmi ezredes, 1950 és 1951 között államvédelmi parancsnok volt. 1951-ben letartóztatták, 1953-ban az „Államellenes csoport az Állambiztonságban” ügyben elítélték, 1954-ben kivégezték.

Hivatalos állambiztonsági tárgyalásra ezúttal azonban nem került sor, ami, mint később látni fogjuk, nem jelenti azt, hogy nem hivatalos úton ne folytattak volna a két szervezet munkájára vonatkozó megbeszélést. A látogatás során nyilvánvalóvá vált a csehszlovák delegáció számára, hogy a magyar kormány és a magyar párt is bizonyos fokú nehézségekkel küzd a „demokratizálás” során, konkrétumokat azonban nem tudtak meg.³⁶

Az igazán intenzív közös munka azonban már a kormánydelegáció áprilisi útját megelőzően megkezdődött. Alapját a Noel Haviland Fielddel szembeni gyanú adta, ami a két országban egymástól függetlenül jelent meg 1948 során.

Az amerikai származású Field kémhistóriába illő életútja alkalmassá tette személyét arra, hogy a jugoszláv szkizmát követően a Sztálin által elvárt, a „párton belüli ellenségre” lesújtó kirokátpererek kiindulási pontja legyen a tömb államaiban. Az 1949. szeptember 16. és 24. között zajló magyarországi Rajk-pernek és az 1952. november 20. és 27. közötti csehszlovák Slánský-pernek egyaránt gyűjtőzsinórja lett, de a lengyel és a kelet-német koncepció ügyeket is személye mentén kezdték el kidolgozni.³⁷ Ebben a tanulmányban nem mutatom be részletesen Field életét,³⁸ azonban nélkülözhetetlen kiemelni, hogy személyét mind az StB, mind az ÁVH számára elsősorban zavaros párttagsága, a spanyol polgárháborúban szerzett kommunista ismeretségei, a második világháború alatt az Unitárius Segélybizottságnál folytatott munkája, valamint a CIA elődszervezetével, az OSS-szel és annak vezetőjével, Allen Dullesszel való kapcsolata tette gyanússá.

Field 1948-tól próbált Csehszlovákiában letelepedési engedélyt szerezni, amit végül 1949 májusáig meg is adtak neki. Bár már 1948-ban megfigyelés alá helyezte őt az StB,³⁹ a személye mentén zajló közös munka első lépését mégis Magyarország tette meg, ahol 1948 végére, 1949 elejére már viszonylag előrehaladott volt a „belső ellenség” elleni nyomozás vagy legalábbis a koncepció kidolgozása. A tervet, hogy a magyar ügyhöz szükséges Fieldet az StB tartóztassa le és adja át magyar kollégáinak, Rákosi Mátyás⁴⁰ pártfőtitkár dolgozta ki.⁴¹ Ennek a tervnek a jegyében Szücs Ernő 1949. január 23-án Prágába utazott, hogy Milénnel és Oskar Valeš⁴² hírszerzési parancsnokkal tárgyalva továbbítsa nekik Rákosi tervét, de kifejtette azt is, hogy milyen bizonyítékok állnak az ÁVH rendelkezésére, amelyek indokoltá teszik a letartóztatást.⁴³ Az StB, élén Veselével azonban arra hivatkozva, hogy Field éppen Svájcban tartózkodik, és nem tudják letartóztatni, nem teljesítette Rákosi kérését, amit Szücs tolmácsolt.⁴⁴ Úgy tűnik, hogy a kormánydelegáció áprilisi látogatásakor a Field-ügy nem merült fel a felek közt, viszont Veselét az egy hónappal később, májusban tett magyarországi látogatása után sem sikerült meggyőzni arról, hogy segítsen az ÁVH-nak.⁴⁵

³⁶ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 32–37.

³⁷ Fieldnek a perekben betöltött katalizáló szerepéről lásd: Hódos György: *Tettesek és áldozatok, Koncepciók perek Magyarországon és Közép-Kelet-Európában*. Budapest, 2005.

³⁸ Erről bővebben lásd: Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba: *Kémek, korok, életek. Erica Glaser Wallach és Noel H. Field története*. Budapest, 2017.

³⁹ Kaplan, Karel: *Report on the Murder of the General Secretary*. London, 1990, 21–22.

⁴⁰ Rákosi 1945 és 1948 között a Magyar Kommunista Párt, majd 1948 és 1953 között a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára, 1952 és 1953 között pedig a Minisztertanács elnöke volt.

⁴¹ Zinner Tibor: *„A nagy politikai affér” a Rajk–Brankov-ügy I.* Budapest, 2013, 182.

⁴² Valeš 1948-tól volt az StB hírszerzésének parancsnoka. 1951-ben letartóztatták, és az „Államellenes csoport az Állambiztonságban” ügyben elítélték. 1956-ban szabadult, és rehabilitálták.

⁴³ Kaplan: *Report on the Murder of the General Secretary*, 23.

⁴⁴ ABS, f. MNB, sign. MNB-37. čast 8. 4.

⁴⁵ Bárta: *A csehszlovák állambiztonság együttműködése*, 60.

A segítségnyújtás visszautasítása ellenére az StB Josef Šindelař⁴⁶ vezető hírszerzési beosztott révén mégis tervet dolgozott ki Field Csehszlovákiába csalására, és érkezése pontos időpontjának kiderülte után Szücs ismét Prágába látogatott, hogy Field letartóztatását kérje az STB-től. Erre azonban újfent nem került sor: Szücsnek sem Veselyt, sem a köztársasági elnököt, Klement Gottwaldot⁴⁷ nem sikerült meggyőznie, akik csak Rákosi Mátyás és Mihail Iljics Bjelkin magyarországi szovjet tanácsadó közvetlen beavatkozása után adták be a derekukat. Fieldet május 11-én tartóztatták le és adták át az ÁVH-nak.⁴⁸ Őt nem sokkal később Szücs újabb, május 28-i látogatása után Pavlik Géza⁴⁹ és felesége, Pavlik Sarolta is követte Budapestre,⁵⁰ akik Field legfontosabb csehszlovák ismeretségeként az ÁVH és, mint kihallgatásuk során kiderült, az StB számára is rendkívül fontos információkkal rendelkeztek.

Mivel Fieldet és a Pavlik házaspárt is Budapesten tartották fogva, ügyük csehszlovák szálanak felgöngyölítéséért az StB tagjainak Magyarországra kellett utazniuk, hogy részt vehessenek a kihallgatásokon. Ivo Milén, Karel Šváb,⁵¹ Josef Čech,⁵² Oldřich Papež⁵³ és Vladimír Kohoutek⁵⁴ érkeztek több alkalommal is Budapestre,⁵⁵ hogy a Field- és Pavlik-ügyben a letartóztatottakat szembesítsék egymással és kihallgassák őket, megfigyeléseket készítsenek az ÁVH nyomozati és kihallgatási munkájáról, a magyar szerv kihallgatási anyagait átvegyék, illetve tárgyaljanak az ÁVH Field-ügyben dolgozó tagjaival. A személyes találkozókon kívül az StB és az ÁVH rádióösszeköttetés révén is érintkezett, valamint a magyar hatóságok is küldtek kihallgatási anyagokat Prágába.⁵⁶ A Field-ügy révén kialakult közös munka során elsősorban Szücs és Šváb között állt fenn kapcsolat, de természetesen más állambiztonsági beosztottak is érintkeztek egymással: az StB például Farkas Mihálytól⁵⁷ kérvényezte, hogy Šváb és Milén kihallgathassa Fieldet.⁵⁸

A budapesti látogatások, bár a Field-ügyre koncentráltak, lehetőséget biztosítottak arra is, hogy az StB tagjai bepillantást nyerjenek a Rajk-ügybe és annak előkészületeibe. Ezen információk révén az StB átfogó képet tudott kialakítani az aktuális magyar belpolitikai helyzetről, valamint testközelből láthatták, miként zajlik egy nagy volumenű kirakatper előkészítése. Szücs a július 30-án Budapestre érkező Švábot például beavatta a Rajk-ügyben végzett nyomozás bizonyos részleteibe, még az olyan apróbb dolgokba is, hogy Rajk lakásán a ház-

⁴⁶ Šindelař StB-ben betöltött szerepéről nagyon kevés adat maradt fent.

⁴⁷ Gottwald 1946 és 1953 között a CSKP elnöke, 1948 és 1953 között köztársasági elnök, 1946 és 1948 között pedig miniszterelnök volt.

⁴⁸ Kaplan: *Report on the Murder of the General Secretary*, 23–24.

⁴⁹ A magyar származású Pavlik (Politzer) Géza 1939-ig az SzLKP ügyvédje, majd a második világháború után az Unitárius Segélybizottság munkatársa, később pedig a ČEDOK utazási iroda vezetője volt. Neve a cseh és szlovák nyelvű forrásokban Gejza Pavlikként szerepel, felesége neve pedig Charlot(t) a Pavlikováként. Származásukra tekintettel nevük magyar formáját használom.

⁵⁰ Kaplan: *Report on the Murder of the General Secretary*, 38.

⁵¹ Šváb állambiztonsági tisztviselő, 1945-től a CSKP KB-nek volt a tagja, később a CSKP KB Védelmi és Biztonsági Osztályának vezetője lett. 1950-ben nemzetbiztonsági miniszter-helyettesnek nevezték ki. 1951-ben letartóztatták, majd a Slánský-perben elítélték és kivégezték.

⁵² Čech állambiztonsági alezredesként az StB politikai hírközlési osztályának volt a parancsnoka.

⁵³ Papež a CSKP KB vezető funkcionáriusa volt.

⁵⁴ Kohoutek az StB kihallgatótisztje volt.

⁵⁵ Kaplan: *Report on the Murder of the General Secretary*, 42.

⁵⁶ ABS, f. MNB, sign. MNB-37. čast 8. 3–8.

⁵⁷ Farkas 1948 és 1953 között honvédelmi miniszter volt, 1957-ben a diktatúrában vállalt szerepe miatt elítélték. A börtönből 1961-ben szabadult.

⁵⁸ ABS, f. MNB, sign. MNB-39. čast 7. 243.

utatók nem találtak kifüggesztett portrét Rákosiról.⁵⁹ Noha ez az információ Šváb számára bizonyára nem bírt különösebb jelentőséggel, a Rajk-per előkészítéséről szerzett ismereteket később az StB a Slánský-per megkomponálása során használhatta fel, amit azonban Šváb már mint annak gyanúsítottja tapasztalhatott meg.

A Field- és Pavlik-ügyben folytatott együttműködés korántsem volt zökkenőmentes, és mindkét félnek adódtak problémái a másik munkájával. Az ÁVH (és Rákosi) nyilvánvalóan neheztelt az StB-re, amiért az vonakodva egyezett bele Field Prágába csalásába és letartóztatásába. Ugyanakkor az StB-nek is voltak komoly fenntartásai az ÁVH-val szemben, különös tekintettel annak kihallgatási módszereire, amit egyáltalán nem találtak kielégítőnek, például a Pavlik házaspár kihallgatásának kezdeti szakaszában. Ennek oka egyfelől az lehetett, hogy mindkét állambiztonság a saját „belső ellenségét” kívánta leleplezni a kihallgatásokon megszerzett (erősakkal kicsikart) vallomások alapján, vagyis a csehszlovák és magyar szervezet számára eltérő információk bírtak jelentőséggel, az StB pedig az ÁVH által elért kihallgatási eredményeket saját szempontjából nem találta elegendőnek. Másfelől Pavlikék kihallgatásának e legkorábbi időszakában az ÁVH maga sem juthatott még olyan mennyiségű információhoz, mint a későbbiekben, ami szintén kiválthatta az StB elégedetlenségét. Probléma volt az is, hogy az ÁVH egyáltalán nem vagy csak késve küldte el a kihallgatási anyagait az StB-nek.⁶⁰ Az StB nehezményezte azt is, hogy a Rajk-per egyre aktuálisabbá válásával és annak az előkészületeivel elfoglalva az ÁVH egyre kevesebb figyelmet tudott fordítani a Budapestre látogató csehszlovákokra, amit ők az együttműködésben tanúsított hajlandóság csökkenéseként értelmezhettek.⁶¹ Az ÁVH brutális vallatási módszerei is sokkolták a Budapestre látogató StB tisztviselőket,⁶² igaz, nem sokkal később már a csehszlovák szerv sem riadt vissza a hasonlóan kegyetlen módszerek alkalmazásától.

A két szervezet közt a legnagyobb feszültséget azonban a Pavlik-házaspár helyzete keltezte. A budapesti kihallgatások során egyértelművé vált, hogy Pavlikék elsősorban az StB számára bírnak jelentős információval, az ÁVH azonban elnapolta hazaszállításukat arra hivatkozva, hogy előbb a házaspár ügyének magyar vonatkozását kell feltárniuk.⁶³ A késlekedés feszültté tette nemcsak a két politikai rendőrség, hanem a két ország pártvezetésének viszonyát is, hiszen a csehszlovák Belügyminisztérium sokáig hiába kérvényezte Pavlikék hazaszállítását. A házaspárt végül június 30-án szállították vissza Prágába.⁶⁴

A közös munka amúgy sem nehézségektől mentes menetét 1949 nyaratól beárnyékolta az StB-re és CSKP-ra nehezedő nyomás a „belső ellenség” felkutatásában mutatott lemaradásuk miatt. A Pavlik-házaspár hazaszállítása ügyében kialakult feszült helyzetet fokozta, hogy még a házaspár hazaszállítása előtt, június 21-én Rákosi és Péter személyesen utaztak Prágába, és nyújtottak át egy tekintélyes listát Gottwaldnak, amin a magyar kihallgatások során elhangzott gyanús csehszlovák személyek neve szerepelt. A lista még csupán „enyhe” célzás volt arra vonatkozóan, hogy az StB akkor még nem tudott eredményeket felmutatni saját „belső szabotőröit” illetően, ám Šváb és Milén szeptember 7–8-i budapesti látogatásakor, amikor személyesen tárgyaltak Rákosival, a magyar pártfőtítkár már egyenesen ki mondta, hogy véleménye szerint a csehszlovákok ezt az egész ügyet lebecsülik. Sőt, ekkor már Bjelkin is érezte az StB delegátusaival, hogy leleplező munkájukat fel kellene gyorsí-

⁵⁹ ABS, f. MNB, sign. MNB-39. část 1. 91.

⁶⁰ ABS, f. MNB, sign. MNB-37. část 8. 5–6.

⁶¹ ABS, f. MNB, sign. MNB-39. část 1. 96.

⁶² Lukes, Igor: *The Rudolf Slánský Affair: New Evidence*. Slavic Review, vol 58. (1999) No. 1. 171.

⁶³ ABS, f. MNB, sign. MNB-37. část 8. 5.

⁶⁴ Kaplan: *Report on the Murder of the General Secretary*, 42–43.

tani, ehhez pedig azt javasolta, hogy a csehszlovákok is kérjenek szovjet tanácsadókat,⁶⁵ amire némileg később ugyan, de sor került.⁶⁶

A Rajk-per lezajlását követően a Field-ügyben kialakult kooperáció intenzitása meredeken csökkent. Őszre az ÁVH Field és más, a Field-ügy csehszlovák vonatkozásában érintett személyek kihallgatási anyagait már eljuttatta az StB-nek, vagy az maga szerezte meg a dokumentumokat a budapesti látogatások során. Tekintve, hogy a Field-ügy magyar szála a Rajk-per levezénylésével ha le nem is zárult, de mindenféleképpen veszített a jelentőségéből, másrészt Csehszlovákiában is megkezdődtek a letartóztatások és kihallgatások, a Field személyére és ismeretségeire irányuló közös munka és nyomozás is fokozatosan háttérbe szorult, a két szervezet külön utakon folytatta „leleplező” tevékenységét. Október 4-én Šváb és Milén még személyesen hallgatták ki Budapesten a már elítélt és kivégzésére váró Szőnyi Tibort⁶⁷ és Lazar Brankovot,⁶⁸ az StB ilyen jellegű budapesti látogatásainak száma azonban visszaesett.

Az operatív kapcsolatok elmélyítése 1950–1951-ben

Bár az együttműködés intenzitása 1950–1951-ben messze nem érte el a Field-ügyben kialakult kooperációét, a kapcsolatok nem szakadtak meg.

Karel Smíšek⁶⁹ 1948 júniusában került az StB Operatív Technikai Osztályának parancsnoki pozíciójába, és kinevezésétől kezdve 1949 kivételével évente látogatott Budapestre, hogy információkat szerezzen a magyar állambiztonság technikai felszereltségéről, amit a magyar kollégák prágai látogatásai követtek ugyanezen célból. Ez az operatív téren kialakított csehszlovák–magyar összeköttetés elsősorban Smíšek és Farkas Vladimír ÁVH alezredes⁷⁰ közt állt fenn. Operatív technikára irányuló kölcsönös kapcsolatot Prága természetesen más „népi demokratikus” országokkal, például Lengyelországgal is fenntartott, a legeredményesebbnek azonban mégis a Magyarországgal ápolt viszonyt ítélték.⁷¹

Smíšek és szlovák kollégái 1950. június 9. és 13. között utaztak Magyarországra. Az utazásáról készített jelentésben ugyan szerepel, hogy június 10-én tárgyaltak Farkassal, azonban erről a találkozóról nem maradt fenn lényegi információ, így annak tárgya ismeretlen. A budapesti látogatás során (amit egynapos pihenő szakított meg az ÁVH pártaktívája miatt, ami alatt a csehszlovákokat a Balatonhoz vitték kikapcsolódni) Smíšek és kollégái megtekinthették az ÁVH budapesti főépületének teljes technikai osztályát. Ez magában foglalta a fotólabort, a lehallgatási osztályokat, a cenzúraosztályt és a nyomdát is. Megfigyelése szerint az ÁVH eredményei és sikerei a fotótechnika területén ugyan kisebbek voltak, mint a cseh-

⁶⁵ ABS, f. MNB, sign. MNB-39. čast 1. 115. és 118.

⁶⁶ Csehszlovákiába végül 1949 októberében érkeztek meg az első tanácsadók Mihail Tyimofejevics Lihacsov és Nyikolaj Ivanovics Makarov személyében.

⁶⁷ Szőnyi ideg orvos, 1947 és 1949 között az MDP Központi Vezetősége (KV) Káderosztályának vezetője volt. A Rajk-perben elítélték és kivégezték.

⁶⁸ Brankov a budapesti jugoszláv követség ügyvivője volt, 1949-ben letartóztatták, a Rajk-perben elítélték és kivégezték. Szőnyi és Brankov kihallgatásáról lásd: ABS, f. MNB, sign. MNB-39. čast 1. 156–158.

⁶⁹ Smíšek az NKVD egykori munkatársa volt, majd részt vett a csehszlovák biztonsági szervezet létrehozásában. Az Operatív Technika Osztályának élén 1962-ig töltött be vezető pozíciót.

⁷⁰ Farkas 1946-tól dolgozott az ÁVO, majd az ÁVH Operatív Technikai Alosztályán, amelynek vezetője is lett. 1951-től a VIII. Hírszerző Főosztály vezetője volt. 1956-ban letartóztatták, 1957-ben elítélték, de 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadult.

⁷¹ ABS, f. 310, sign. 310-47-10. 54.

szlovákoké, a lehallgatások tekintetében viszont az StB volt lemaradva az ÁVH technikájától és szervezettségétől. Az StB ugyanakkor nem zárkózott el attól, hogy a lehallgatási technikájuk fejlesztése érdekében megfontolják, hogy az ÁVH által használt felszereléseket kezdjék el alkalmazni odahaza is, noha azokat az eszközöket igen drágának találták. Smíšek egyedül a cenzúraosztályról nyilatkozott negatívan, mivel azt kifejezetten rosszul felszereltnek találta.⁷² Negatív véleményét bizonyára megerősítette az is, hogy ezen az osztályon a többi operatív tevékenységhez képest kisebb fokú szervezettségnek lehetett tanúja, hiszen az ÁVH a levéllenőrzést csupán 1951 májusában szabályozta. Addig a cenzúraosztályon rendezetlen, kezdetleges eszközökkel végzett és rosszul koordinált munka folyt.⁷³ Bár az osztály működéséről már Milén is beszámolt 1948-as jelentésében, akkor nem véleményezte, ezt most Smíšek tette meg, és jelentésében azt is megjegyezte, hogy a jövőben az StB mindenféleképpen segítséget nyújt majd az ÁVH-nak, hogy a cenzúrához szükséges technikai felszereltségét fejleszthesse. Általában azonban Smíšek meg volt elégedve a látottakkal és a legutóbbi, 1948-as látogatása óta végbement fejlesztésekkel. Találkozott Péter Gáborral is, beszélgetésük azonban nem jelentett különösebben lényeges információcserét. Az út azonban enélkül is sikeres volt, hiszen amellet, hogy az StB tisztviselői több technikai anyagot is magukkal vittek Prágába, nyilvánvalóvá vált, hogy a két fél teljesen nyitott az operatív munkára vonatkozó tapasztalatcserére és kölcsönös segítségnyújtásra.⁷⁴

Smíšek a legközelebbi, 1951. július 2–8-i budapesti látogatásakor ismét megszemlélhette mindent, amit szeretett volna, és arra a következtetésre jutott, hogy az előző időszakban az ÁVH legnagyobb sikereit a rádiótechnikában érte el. Útjáról készült jelentésében újfent kiemelte a magyar politikai rendőrség eredményes és sikeres lehallgatási tevékenységét is, amit szerinte az ÁVH a magas minőségű technikai berendezésnek köszönhetett. Akárcsak az egy évvel ezelőtti látogatásáról szóló jelentésében, Smíšek ezúttal is kiemelte, hogy ezt a drágább berendezést a hasonlóan jó hangminőségű lehallgatások érdekében Csehszlovákiában is érdemes volna használni. Jelezte azonban azt is, hogy a fotó- és filmtechnika egyes területein a magyarok továbbra is le vannak maradva a csehszlovák kollégáktól. Nem véletlen, hogy látogatása alkalmával az ÁVH engedélyt kért arra, hogy tisztségviselői Csehszlovákiába utazhassanak, és ott fejleszthessék az ilyen tudásukat.⁷⁵ Smíšek ekkor külön nem tért ki a korábban alulszervezettnek és rosszul felszereltnek bemutatott cenzúraosztály értékelésére, amire az lehet a magyarázat, hogy Péter Gábornak a levéllenőrzés fejlesztését előírányzó májusi 22-i parancsa és Smíšek látogatása közt alig telt el idő, így az ÁVH nem tudott különösebb előrehaladást felmutatni ezen a téren.

A két látogatásból is látszik, hogy az operatív technika területén jó viszony alakult ki a két politikai rendőrség között. Nem pusztán megfigyelték a másik fél technikai felszereltségének állapotát és az operatív munka szervezését, hanem azt a sajátjukkal összevetették. Ez az összehasonlítás pedig lehetőséget biztosított arra, hogy a hiányosságokat, lemaradásokat felmérve egymástól segítséget kérjenek és fejlesszék a saját technikájukat. Smíšek szerint hasonlóan sikeres együttműködés Lengyelországgal a lengyel állambiztonság (*Urząd Bezpieczeństwa* – UB) szegényes technikai felszereltsége miatt nem alakulhatott ki, ugyanis a csehszlovák–lengyel operatív technikai kapcsolatból csak az utóbbi fél profitált.⁷⁶ Ezzel

⁷² ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 45-47.

⁷³ Borvendég Zsuzsanna: „Ez nem spiclikedés, hanem felderítés.” A levéllenőrzés módszertana és szervezeti felépítése 1945–1962 között. Betekintő, 5. évf. (2011) 2. sz. 1–3.

⁷⁴ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 47-49.

⁷⁵ ABS, f. 310, sign. 310-47-10. 54-56.

⁷⁶ ABS, f. 310, sign. 310-47-10. 54.

szemben az ÁVH és az StB esetében megfelelő technikai felszereltségüknek és a segítségnyújtásra való nyitottságuknak köszönhetően mindkét fél sokat nyert a viszonyból.

Összegzés

A fentiekből is látszik, hogy alig három év alatt milyen sokrétű viszony jött létre a két szervezet között, és ezek a kapcsolatok mennyire különböztek egymástól. Bár a hivatalos kapcsolatfelvétellel viszonylag sokat kellett várni, 1948-tól kezdve hullámzó intenzitású, de mindenféleképpen produktív viszony épült ki a két szervezet között. A Veselý első hivatalos látogatásakor kijelölt célt, miszerint az akkor megkötött baráti kapcsolat garantálja a jövőbeli együttműködést,⁷⁷ valóban elérték, bár hozzá kell tenni, hogy a kapcsolat nem mindig volt valóban baráti.

A Noel Field-ügyben folytatott közös munka során például egyértelműen látható, hogy a két állambiztonsági szolgálat között a viszony már a kezdetektől feszült volt. Az StB vonatkozó hozzáállása Field átadásakor nemcsak a magyar félben keltett ellenérzéseket, hanem a szovjet fél is rosszallással figyelte azt. Nem véletlen, hogy Gottwald és Veselý végső döntését a segítségnyújtásról Bjelkin beavatkozása előzte meg. Az ÁVH, ami 1949 tavaszán már igen csak előrehaladt a Rajk-ügy felgöngyölítésében, értékes időt veszített Veselý több hónapon át tartó meggyőzésével, amit az ügy további megszervezésére is fordíthattak volna. Később azonban az ÁVH gördített akadályokat az StB munkája elé azzal, hogy a kihallgatási anyagokat ígéreteik ellenére nem a megegyezések szerinti ütemben juttatták el csehszlovák kollégáiknak. Amikor pedig a magyar fél odázta el az StB számára kulcsfontosságú információkkal bíró Pavlik-házaspár hazaszállítását, a csehszlovák tisztviselők egészen hasonló helyzetbe kerültek, mint amilyenben nem sokkal korábban az ÁVH volt, amíg Field Magyarországra kerülésére várt. A két szervezet tehát alaposan próbára tette egymás türelmét, és bár nyílt konfrontációra nem került sor, a két állambiztonsági szervezet közti feszültség a politikai kapcsolatokra is erősen rányomta a bélyegét.

Szintén nem erősíthette a két szervezet közti viszony barátságos voltát az a rendkívüli nyomás, amit Rákosi (és a szovjetek) gyakoroltak Prágára, hogy maga is leplezze le végre saját „belső ellenségét”. A jugoszláv szkizmát követően elvárás lett a kelet-közép-európai államokban a „belső ellenséget” leleplező és kirakatperben elítélő eljárások megrendezése. 1949-ben Albánia már a háta mögött tudhatta a maga perét, Magyarország és Bulgária pedig abban az évben vezényelte le. Csehszlovákia azonban még a Field-szálat követve is igen lassan haladt a „csehszlovák Rajk” leleplezésével, ami igen rossz fényt vetett nemcsak az StB-re, de a CSKP-ra is. Hiszen, ahogy Rákosi Mátyás mondta az 1949. szeptember 7-én és 8-án Budapesten tartózkodó Švábnak, elképzelhetetlen, hogy az „imperialisták” ne készüljenek hasonló támadásra Prágában, mint tették azt Magyarországon.⁷⁸ Ennek a nyomásgyakorlásnak a része volt az is, hogy Rákosi többször nyíltan utalt arra, hogy tudomása van a csehszlovák „belső ellenség” létéről. A június 21-i prágai látogatásakor átadott lista, amelyen közel 60–65 magas rangú kommunista neve szerepelt, ezt kívánta nyomatékosítani, de Šváb fentebb említett szeptemberi látogatásakor egyenesen meg is mondta az StB tisztviselőnek, hogy tud arról, hogy nem csupán a CSKP vezetésében, hanem a csehszlovák gazdasági apparátusban is „ellenségek” ülnek és hoznak döntéseket.⁷⁹ Ezt tovább fokozta a Bjelkin, vagyis a szovjetek részéről érkező nyomás, ám eredményeket csak jóval később és több fővádlott-

⁷⁷ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 4.

⁷⁸ ABS, f. MNB, sign. MNB-39. část 1. 116.

⁷⁹ ABS, f. MNB, sign. MNB-39. část 1. 115.

jelölt után,⁸⁰ 1952-ben tudott az StB és a CSKP felmutatni, amikor sor került a Slánský-féle „Államellenes Összeesküvő Központ” perére.

Látszik, hogy a Field-ügyben folyt közös tevékenység inkább volt kényszerű kooperáció, mint baráti együttműködés. Hozzá kell azonban tenni azt is, hogy minden feszültség és probléma ellenére maga a közös munka mégis eredményes volt, és mindkét fél jelentős eredményeket ért el a Field-ügy révén: az ÁVH rendkívül fontos szereplővel bővíthette a Rajk-per forгатókönyvét, míg az StB hozzáláthatott saját „belső ellenségének” felkutatásához.

Az együttműködés más területein ugyanakkor jóval kevésbé feszült viszonyt sikerült kialakítani. Ennek egyik legjobb példája Ivo Milénnek Veselý hivatalos látogatása előtt tett budapesti útja, ami nyitánya lett nem pusztán a két politikai rendőrség kapcsolattartásának, hanem az operatív technika területén kialakított közös munkának is. A jelentésekből leszűrhető, hogy az ÁVH technikája már a legkorábbi időponttól kezdve érdekelte az StB-t, és teljesen nyitottnak bizonyultak az erre vonatkozó információ- és tapasztalatcserére is. Nem zárkóztak el az ÁVH-nak nyújtott segítségtől, hiszen, ahogy Smíšek 1951-es jelentéséből is kiolvasható, tudták, hogy ebből a kapcsolatból mindkét fél egyenlő módon profitálhat. Sőt, az StB az ÁVH oktatási anyagaiból is sokat tanult, amelyek révén fejleszthette saját káderei képzését.

Az operatív technika és a káderképzés területén végzett megfigyeléseik során az StB tisztviselői a jelentéseikben mindvégig kifejezetten pozitív képet festettek az ÁVH-ról. Általában elégedettek voltak az ÁVH megbízhatóságával, szervezeti felépítésével, operatív munkájuk teljesítményével, a felszereltséggel és a leendő állambiztonsági tisztviselők képzésével is. Jelentéseikben csupán minimális kritikát fogalmaztak meg ezekkel kapcsolatban. Mindebben természetesen közrejátszhatott az is, hogy az ÁVH és más rendvédelmi szervek is igyekeztek a lehető legjobb oldalukat mutatni minden látogatás alkalmával. Veselý és Závodský 1949. májusi látogatásakor például a rendőriskola növendékei külön díszítéssel és „Éljen Gottwald elvtárs! Éljen a magyar–csehszlovák barátság!” felkiáltással fogadták a csehszlovák belügyminisztériumi delegációt, az egyes parancsnoki helyiségekben Gottwald portéit függesztették ki, a diákok és rendőrök pedig kórusban énekeltek szovjet dalokat.⁸¹ Az StB tisztviselői azonban a propaganda által teremtett hasonló milióból érkező feltehetően helyiértéken tudták kezelni mindezt, mégha jelentéseikbe maguk is beleírták az ilyen momentumokat.

A tanulmány keretét is adó korai időszakban a kapcsolattartásban döntően Milén, Šváb, Smíšek és Szücs játszottak szerepet. Milént magyar nyelvtudása, Švábót lojalitása, Smíšeket pedig szakértelme tette kiemelten fontossá a két szervezet közös munkájában. Szücsöt az ÁVH 1949-ben jelölte ki a csehszlovák kollégákkal való kapcsolattartásra,⁸² de ahogy a jelentésekből látszik, már a Field- és Rajk-ügyet megelőzően, 1948-ban is ő volt az, aki a Budapestre érkező Milénéket fogadta. Elmondható, hogy az StB tisztviselői Szücshez képest meglepően keveset érintkeztek személyesen Péter Gáborral, és ez a kevés közös találkozás is elsősorban formális beszélgetésekre korlátozódott. Az 1948 és 1951 közti időszak kapcsolattartásában főszerepet játszó tisztviselők közül csupán Smíšeket kerülte el a kommunista pártokra jellemző belső tisztogatási hullám: Szücs, Milén és Šváb egyaránt megtapasztalták, milyen a kihallgatósobák asztalának másik végén ülni.

⁸⁰ Az első fővádlott-jelölt Vladimír Clementis külügyminiszter, a második pedig Otto Šling brnoi kerületi párttitkár lett, ám egyikük személye köré sem lehetett grandiózus kirakatpert építeni. A Slánský-pernek azonban részesei lettek, és a főperben mindkettőjüket halálra ítélték.

⁸¹ ABS, f. 310, sign. 310-43-12. 34–35.

⁸² Bárta: *A csehszlovák állambiztonság együttműködése*, 60.

A viszonylag későn kiépített és változó intenzitású kapcsolatok a két ország politikai rendőrsége között természetesen nem értek véget 1951-ben. Az 1948-ban megalapozott összeköttetés feltárása további kutatási terveim közé tartozik. A források feldolgozása során felmerült kérdés, miszerint valóban fejlettebb volt-e a magyar operatív technika a csehszlováknál, valamint a magyar állambiztonsági tisztségviselőknek az operatív technikai tudásuk fejlesztése végett Prágába tett látogatásainak feltárása mind a kutatás folytatását ösztönzik. Úgy vélem, hogy a két szervezet viszonyának megismerésével nem pusztán a közös munka részletei tárhatók fel, hanem így kapható világosabb kép arról is, miként látták és értékelték egymást az állambiztonsági feladatokat ellátó szervezetek.

VANDA BESSENYEI

Czechoslovak–Hungarian State Security Relations Between 1948 and 1951

Among the countries of the Communist Bloc in East Central Europe formed after World War II, Hungary and Czechoslovakia were the last to sign the Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance. Therefore, it is no surprise that the state security organizations of the two countries were also relatively late to start cooperating, only doing so in 1948, while already having close relationship with the political police forces of the other countries of the bloc.

The relations of the Hungarian *Államvédelmi Hatóság* and the Czechoslovak *Státní bezpečnost* were especially interesting in this earliest, barely researched period: besides the effective, proper collegial relationship, sources also report on a much less friendly, rather strained cooperation. The former presented itself in the official visits and the correspondence regarding operative tasks, while the latter primarily appeared in the case of the “American spy” Noel Haviland Field, during the shared investigative work searching for the “internal enemy.”

This study presents the fluctuating, often quite strained relationship of the two state security organizations, starting from the first contact until the meeting regarding operative techniques in Budapest in 1951, mostly based on Czech and Slovak sources. Examining these documents does not only grant insight into the nature of the relationship of these two organizations: the Czechoslovak reports also show how the *Státní bezpečnost* perceived their Hungarian colleagues and the Hungarian organization during this early period.